

Про причину успіху п'єси Чехова «Три сестри» на сцені херсонського театру в 1902 році.

Дана стаття присвячена прем'єрній виставі «Трупи російських драматичних артистів під керівництвом О.С.Кошеверова та Вс.Е.Мейєрхольда» у Херсоні в 1902 році. Метою дослідження є спроба визначити причини успіху п'єси «Три сестри» А.П.Чехова у херсонських глядачів та критиків. При написанні статті використані періодичні видання того часу та літературні джерела.

Ключові слова: «Три сестри» Чехова, глядачі, критики.

П'єса Чехова «Три сестри» вперше була поставлена на сцені Московського художнього театру в 1901 році. Роком пізніше, в 1902 році, вистава пройшла в Херсоні у виконанні трупи під керівництвом Вс.Е.Мейєрхольда і О.С.Кошеверова.

У даній статті автор прагнув з'ясувати причини успіху «Трьох сестер» у Херсоні. У той час ця п'єса активно ставилася не лише на столичних сценах, а й у провінції. Реакція глядачів була різною. У ході дослідження автор приходиться до висновку, що запорукою успіху був, по-перше, зразок МХТ (багато хто з акторів трупи безпосередньо або побічно приймав у виставі участь у Москві), по-друге, ентузіазм та бажання режисерів та акторів молоді трупи довести, що вони здатні грати добре на будь-якій сцені.

З приводу «Трьох сестер» привертає до себе увагу стаття у місцевій газеті «Південь». Автор статті вважав, що якби Чехову «довелося дебютувати цією п'єсою, вона навряд чи мала б успіх»[3]. Більш того, не просто не мала би успіху, а була б приречена на провал: невідома молода акторська трупа на сцені провінційного театру «нетеатрального» Херсону виконує п'єсу без особливого дійства. Основна причина, через яку цього не сталося – письменницький авторитет Чехова, завойований ним всіма попередніми творами, а також майстерність молодих акторів.

Перша вистава театрального сезону була дуже важливою, тому що певною мірою вирішувала подальшу долю трупи. У херсонських любителів театру вже було своє уявлення про чеховські «Три сестри», яке залишила по собі трупа Малиновської роком раніше. Публіка була розчарована. Тоді промайнули відгуки на зразок: «Бог знає, що за п'єса! Не знаємо, що тут хорошого!»[3]. З таким осадом на душі херсонці завітали на першу виставу вихованців МХТ. Але дійство на сцені заворожило глядачів. І ще тричі, окрім прем'єри, виходили на сцену герої цієї п'єси. У тому числі і для закриття театрального сезону знову ж таки були обрані «Три сестри».

22 вересня 1902 року у переповненому залі відбувся показ першої п'єси новоствореного колективу. Публіка протягом усієї дії зберігала мовчання, а після того, як в останній раз впала завіса, вибухнула нестримними оваціями, закидавши сцену квітами. «...Публіка закидала виконавців квітами. Усі були однаково чудові, включно до німої ролі няньки»[8;с.750]. У порівнянні з минулорічною постановкою трупи Малиновської, успіх теперішньої вистави був безперечним. На думку Ізгоя, секрет цього явища полягав у наступному: творці вистави «зрозуміли ту властивість нашої психіки, що людина кожную хвилину перебуває у полоні чисельних впливів. Сума цих впливів і визначає нашу налаштованість. Визначають налаштованість як нахил душі до сприйняття відомого роду вражень. А цей нахил і створюється безліччю детальних дрібних рис. Звідси турбота про деталі. І як обміркований кожен штрих!»[3].

За словами А. Н-нь, у виставі вдалося усе: декорації, костюми, світлові та звукові ефекти. «Деталі витримані ретельно, починаючи з павільйону, що представляє дійсно житлові кімнати зі стелями, видом на внутрішні приміщення, з вікнами, через які весело вривається в кімнату яскраве сонячне світло, і завершуючи аксесуарами так званої «станіславщини» – виттям бурі за рогом будинку, завиванням вітру в трубі, стуком маятника і т. п.». Ретельно відтворені побутові дрібниці надавали глядачеві відчуття, наче він безпосередньо є учасником дії, що розгортається на сцені.

Відсутність у театральній трупі вже відомих у межах Росії акторів в одній із статей газети «Південь» пояснювалася тим, що першочергова мета антрепренерів – це створення ансамблю, «щоб всі виконавці, граючи, створювали загальну гармонію, яку б не порушував ні один фальшивий звук»[5]. ««Три сестри» пройшли з тим ансамблем, який обіцяли ...О.С.Кошеверов і В.Е.Мейєрхольд у своїй заяві»[1], а значить відчуття загальної гармонії було досягнуто. Взагалі, ще до появи у місті нової трупи газета «Південь» сповістила про те, що керівники трупи сподіваються «тут, на сцені херсонського театру, поволі сформувати та підготувати трупу, яка б цілком відповідала запитам і традиціям Московського Художнього театру і звідси почала б свій завойовницький хід по провінції»[4].

«Все гармонує з меланхолійно-урочистою ноткою в голосі Ольги: і якесь спокійне сяйво, розлите в особі іменинниці Ірини, і ретельне оздоблення кімнати, і накритий для гостей стіл. ... одна думка, один настрій охоплює трьох сестер. ... Все ясно, все зрозуміло», – так передав враження від першої дії вистави рецензент херсонської газети «Південь»[3]. А в третій дії, за словами того ж рецензента, панувала «загальна, прилиплива нервозність, яка передавалася від одного до іншого», «все, що відбувалося на сцені, розігрувалося на тлі одного тривожного настрою», зрозуміло було, «чому няньці Анфісі приходить в голову, що її виженуть на старості років з дому, і вона починає плакати; є зрозумілими вибух злості у Наташі і похмуре марення доктора Чебутикіна, і визнання Маші у своїй любові до Вершиніна, і пояснення Андрія з сестрами!»[3].

Мейєрхольд був гідним учнем свого вчителя: свого часу Станіславський знайшов відповідні засоби, щоб передати настрій через буденність зображуваного життя. «Знайомі дрібниці побуту, домашні звуки і голоси природи, паузи, коли все зовні завмирає, пішовши у світ внутрішній, – все це по асоціації викликало правильний настрій у виконавцях і легко передавалося глядачам»[6,с.59]. Наприклад, у другій дії відчуття осінньої непогоди досягається не лише гудінням та виттям осінньої негоди за вікном. Цьому

допомогла також «тужлива пісенька няньки», неяскраве світло лампи. «За всіма, хто входить, видно, що на дворі холодно. Вони не крикають, не говорять бррр! і т.д. Але в їх ході, жестах, в тому, що вони всі з носовими хустками в руках, що вони гріють руки біля печі, відчувається осіння негода, виюча за вікном»[3]. Була у наявності «станіславщина»: завивання вітру у трубі, стукіт маятника годинника, виття бурі за вікном та інші подібні винаходи занурювали глядача у хід вистави[1].

Допомагали підсилювати ілюзії реальності і декорації на сцені. Вони уявляли собою справжні житлові кімнати зі стелями, з вікнами, через які яскраве сонячне світло потрапляло до кімнати. Важливим було і те, що діючі особи на сцені, як у Художньому театрі, розміщувалися спиною до публіки, тобто до передбачуваної четвертої стіни. Вдалися й світлові ефекти: заграва пожежі в третьому акті або сонячне світло, яке пронизувало зарості старого саду в глибині алеї у четвертому акті.

Треба віддати належне Мейєрхольду: навіть у виставу «за мізансценами МХТ» він вніс своє бачення деяких ситуацій. За словами Н.Е.Звенигородської, він зовсім інакше ніж Станіславський, трактує дуже напружену сцену пояснення Андрія із сестрами. Протягом усього довгого пояснення Чехов не дав ніяких ремарок. Станіславський розкрив авторську ремарку в незліченних деталях: п'є воду, ходить, плаче[7,с.237]. Інакше підійшов до цього Мейєрхольд. Його Андрій не метушиться і не плаче. Всі пояснення він веде, стоячи біля столу, то злегка спираючись на нього рукою, то стримано жестикулюючи. Андрій хоче говорити з сестрами про щось найважливіше та сокровенне. Але нерозуміння його сестрами сприяє лише тому, що душа його закривається. Тут Андрій і виголошує свою промову. Нерухомість фігури героя Мейєрхольд використовує як найсильніший емоційний акцент[2,с.29-30].

Якби не робота режисерів, вистава про людей, які не потрапили у своє життя і від цього відчувають себе втраченими, була б складною та незрозумілою для глядачів. Сюжет п'єси можна було розробити так: «...Прозорови живуть у провінції, задоволені навколишнім життям, зайняті

своєю скромною працею. І тут з'являється Вершинін. Він пробуджує в сестрах невдоволення навколишнім життям, він кличе їх туди, туди ... у Москву! У нього закохується Маша. Далі: чоловік, дуель, вбивство, самогубство чи втеча від чоловіка і інше і інше. Паралельно з цим – роман Андрія з Наташею і Ірини з Тузенбахом – і знову відповідні ефекти»[3]. Запропонований сюжет яскраво характеризує смаки і рівень інтелектуального розвитку провінційного глядача. Все має бути зрозуміло, без натяків, з вируванням пристрастей і чіткою кінцівкою. П'єса-настрій – це занадто складно для жителя провінційного міста.

Більшість театральних критиків сходяться у думці, що визнання «Трьох сестер» глядачами пояснюється перевагами постановки Мейєрхольда. Адаптована для полегшення розуміння режисерами МХТ, п'єса-настрій з успіхом була відтворена на провінційній сцені молодого трупю. Глибокий психологізм у створенні образів персонажів, незвичне планування сцени, цікаві ефекти, що підсилювали відчуття реальності, та ретельно відтворений побут сприяли загальному успіху першої вистави «Трупи російських драматичних артистів під керівництвом О.С.Кошеверова та Вс.Е.Мейєрхольда» на сцені херсонського театру.

Список використаних джерел

1. А.Н-нь. Городской театр/ А.Н-нь// Юг,1902. – №1307.
2. Звенигородская Н.Э. Провинциальные сезоны Всеволода Мейерхольда.1902-1905гг. / Н.Э.Звенигородская. – М.:Едиториал УРСС, 2004. – 256с.
3. Изгой. «Три сестры» Чехова и их толкование труппой Кошеверова и Мейерхольда/ Изгой// Юг. – 1902. – № 1309.
4. Местная хроника // Юг,1902. – №1152.
5. Олаф. Театральные беседы/ Олаф//Юг,1902. – №1275.
6. Радищева О.А. Станиславский и Немирович-Данченко: История театральных отношений: 1897 – 1908./ Радищева О.А. – М.: Артист. Режиссер. Театр, 1997. – 461с.
7. Режиссерские экземпляры К.С.Станиславского: в 6 т. Т.3./ ред. Соллвьева И. – М.:Искусство, 1983. – 496с.
8. Театр и искусство. – М., 1902. – №41 – С.750.